

مطالعات معماری ایران

دوفصلنامه علمی پژوهشی دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

سال چهارم، شماره ۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۴

- ◆ سیر تحول رابطه ساختاری باغ و شهر در سازمان فضایی شیراز
● منصور، عرب سلغار
- ◆ بررسی ریشه‌های ایرانی معماری آرامگاهی هند در دوره سلاطین دهلی
● نظری، بلخاری قهی
- ◆ بازشناسی مفهوم محله در شهرهای کویری ایران، نمونه مطالعاتی محله‌های شهر ناین
● موقر، رنجبر، پورجعفر
- ◆ آفرینش کمال محور: «حرکت‌مندی یا پویندگی فرایندمدار» و «تجربه‌مداری در هنر، معماری و شهرسازی اسلامی»
● علی‌آبادی
- ◆ تعریف و تدوین دستگاه واکاوی فرم معماری مبتنی بر تحلیل و بازاندیشی دستگاه نقد
● طایفه، حجت، انصاری
- ◆ تأملاتی در تعامل با فرهنگ‌ها در زمینه نظریه‌ها و اصطلاحات (نمونه: فضا و مکان)
● نقی‌زاده
- ◆ بهسازی حرارتی جدار ساختمان‌های موجود در اقلیم سرد در ایران با بهره‌گیری از ویژگی‌های دیوار ترومب
● ابوالحسنی، محمدکاری، فیاض
- ◆ آسیب‌شناسی برنامه‌درس طراحی در رشته معماری منظر در ایران با تأکید بر محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱
● تقوایی، سمیاری
- ◆ معماری طبایع: پروردن نظریه‌ای درباره نسبت انسان و محیط مصنوع بر مبنای چهارگانه‌ها
● عبدالله‌زاده

مطالعات علمی و پژوهشی دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

دوفصلنامه علمی پژوهشی دانشکده معماری و هنر، دانشگاه کاشان

سال چهارم، شماره ۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۴
صاحب امتیاز: دانشگاه کاشان
مدیر مسئول: دکتر علی عمرانی پور
سردبیر: دکتر غلامحسین معماریان
مدیر داخلی: مهندس بابک عالمی

داوران این شماره:
دکتر حمید رضا جیحانی
دکتر رضا نوری شادمهانی
دکتر سلمان نقره کار
دکتر شیرین طغیانی
دکتر علی عمرانی پور
دکتر علیرضا رحیمی
دکتر کوروش گلکار
دکتر کیانوش لاری بقال
مهندس محسن دهقانی تفتی
دکتر محمد تحصیلدوست
م. محمد مهدی عبدالله زاده
دکتر مرجان نعمتی مهر
دکتر مسعود ناری قمی
دکتر مهدی حمزه نژاد
دکتر مهدی خاک زند
دکتر وحید حیدرتاج

هیات تحریریه (به ترتیب الفبا):
دکتر ایرج اعتصام، استاد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات
دکتر مجتبی انصاری، دانشیار دانشگاه تربیت مدرس
دکتر امیرحسین چیت سزایان، دانشیار دانشگاه کاشان
دکتر پیروز حناچی، استاد دانشگاه تهران
دکتر شاهین حیدری، استاد دانشگاه تهران
دکتر ابوالقاسم دادور، استاد دانشگاه الزهرا (س)
دکتر حسین زمرشیدی، دانشیار دانشگاه شهید رجایی
دکتر علی عمرانی پور، استادیار دانشگاه کاشان
دکتر حسین کلاتری خلیل آباد، دانشیار جهاد دانشگاهی
دکتر اصغر محمد مرادی، استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر غلامحسین معماریان، استاد دانشگاه علم و صنعت ایران
دکتر محسن نیازی، استاد دانشگاه کاشان

درجه علمی پژوهشی دوفصلنامه مطالعات معماری ایران طی نامه شماره ۱۶۱۶۷۶ مورخ ۱۳۹۰/۰۸/۲۱ دبیرخانه کمیسیون نشریات علمی کشور، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ابلاغ گردیده است.

پروانه انتشار این نشریه به شماره ۹۰/۲۳۰۳۰ مورخ ۹۱/۹/۷ از وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی صادر شده است.

این نشریه حاصل همکاری مشترک علمی دانشگاه کاشان با دانشکده معماری دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشگاه الزهرا (س)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه شهید رجایی و پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری جهاد دانشگاهی است. نشریه مطالعات معماری ایران در پایگاه استنادی علوم کشورهای اسلامی (ISC)، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، پایگاه مجلات تخصصی نور (noormags.ir)، پرتال جامع علوم انسانی (ensani.ir) و بانک اطلاعات نشریات کشور (magiran.com) نمایه می شود. تصاویر بدون استناد در هر مقاله، متعلق به نویسنده آن مقاله می باشد. (نسخه الکترونیکی مقاله های این مجله، با تصاویر رنگی در وبگاه نشریه قابل دریافت است.)

عکس روی جلد: سید علی میرعمادی
(خانه بروجرودی ها، کاشان)
دورنگار: ۰۳۱-۵۵۹۱۳۱۳۲
نشانی دفتر نشریه: کاشان، بلوار قطب راوندی، دانشگاه کاشان، دانشکده معماری و هنر، کدپستی: ۸۷۳۱۷-۵۳۱۵۳
پایگاه اینترنتی: jias.kashanu.ac.ir

همکاران اجرایی: م. آخوندزاده، م. شریف فر
ویراستار ادبی فارسی: اقدس عدالت پور
ویراستار انگلیسی: م. غزل نفیسه تابنده
نشانی دفتر نشریه: کاشان، بلوار قطب راوندی، دانشگاه کاشان، دانشکده معماری و هنر، کدپستی: ۸۷۳۱۷-۵۳۱۵۳
رایانامه: j.ir.arch.s@gmail.com

شاپا: ۰۶۳۵-۲۲۵۲

بهاء: ۶۰۰۰۰ ریال

دانشگاه تربیت مدرس

فهرست

- ۵ سیر تحول رابطه ساختاری باغ و شهر در سازمان فضایی شیراز از سده چهارم تا دوازدهم هجری قمری
سید امیر منصوری / ندا عرب سلغار
- ۲۱ بررسی ریشه‌های ایرانی معماری آرامگاهی هند در دوره سلاطین دهلی
نمونه موردی: مقبره صوفی رکنی عالم
سهیل نظری / حسن بلخاری قهی
- ۳۵ بازشناسی مفهوم محله در شهرهای کویری ایران، نمونه مطالعاتی محله‌های شهر نایین
حمیدرضا موقر / احسان رنجبر / محمدرضا پورجعفر
- ۵۷ آفرینش کمال‌محور: «حرکت‌مندی یا پویندگی فرایندمدار» و «تجربه‌مداری در هنر، معماری و شهرسازی اسلامی»
محمد علی‌آبادی
- ۷۳ تعریف و تدوین دستگاه واکاوی فرم معماری مبتنی بر تحلیل و بازاندیشی دستگاه نقد
احسان طایفه / عیسی حجت / حمیدرضا انصاری
- ۸۹ تأملاتی در تعامل با فرهنگ‌ها در زمینه نظریه‌ها و اصطلاحات (نمونه: فضا و مکان)
محمد نقی‌زاده
- ۱۰۷ بهسازی حرارتی جدار ساختمان‌های موجود در اقلیم سرد در ایران با بهره‌گیری از ویژگی‌های دیوار ترومب
نوشین ابوالحسنی / بهروز محمدکاری / ریما فیاض
- ۱۱۹ آسیب‌شناسی برنامه‌درس طراحی در رشته معماری منظر در ایران با تأکید بر محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱
سید حسن تقوایی / امیر سمیاری
- ۱۳۷ معماری طبایع: پروردن نظریه‌ای درباره نسبت انسان و محیط مصنوع بر مبنای چهارگانه‌ها
محمد مهدی عبدالله‌زاده
- ۱۵۹ راهنمای تدوین و ارسال مقاله
بخش انگلیسی

آسیب‌شناسی برنامه‌درس طراحی در رشته معماری منظر در ایران با تأکید بر محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱*

سید حسن تقوایی**

امیر سمیاری***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۶/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۱/۲۷

چکیده

سابقه فعالیت آموزشی و پژوهشی معماری منظر به‌عنوان یک رشته دانشگاهی در ایران کمتر از دو دهه است و به‌عنوان فعالیت حرفه‌ای نیز تخصصی نو محسوب می‌شود و نیازمند رشد بستر نظری و عملی، تربیت نیروهای متخصص و بومی‌سازی علمی در کشور است. همچنین طراحی به‌عنوان هسته اصلی فعالیت‌های آموزشی و حرفه‌ای این رشته مستلزم گسترش مفاهیم، روش‌ها و ابزار تخصصی است. این مقاله با هدف آسیب‌شناسی برنامه آموزشی درس طراحی در رشته معماری منظر در دانشگاه‌های کشور و با تأکید بر کارگاه محیط و منظر ۱، سعی دارد تا چارچوبی نظری در تبیین محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ ارائه دهد. برای مقایسه تطبیقی، برنامه درسی کارگاه طراحی منظر ۱ در چند دانشگاه مطرح دنیا و در دانشگاه‌های ایران به شیوه نمونه‌یابی تصادفی بررسی شد. همچنین با هدف زمینه‌یابی بستر آموزش طراحی، با نه نفر از اساتید و متخصصان طراحی منظر در دانشگاه‌های کشور مصاحبه‌هایی نیمه‌ساختار یافته با روش پیمایش زمینه‌یابی انجام گرفت. با تکیه بر تحلیل پاسخ‌ها می‌توان دو دیدگاه کلی را در آموزش طراحی منظر در ایران بازشناخت: ۱. آموزش «ارزش‌های بوم‌شناختی و قابلیت‌های طبیعی»، ۲. آموزش «ارزش‌های زیبایی‌شناختی و اصول طراحی معماری در محیط‌های باز».

یافته‌های مقاله (مقایسه برنامه‌های آموزشی و نتایج مصاحبه‌ها) نشان داد که رویکردها و محتوای آموزشی در کارگاه طراحی منظر، نیاز به شرح دقیق‌تر دارند. با استناد به پیمایش برنامه‌های درسی، چارچوب پیشنهادی محتوای آموزشی کارگاه طرح منظر ۱ در دو سطح مقدماتی و پیشرفته در آخر معرفی شده است. همچنین مقیاس و موضوع پروژه طراحی با تکیه بر نظرسنجی‌ها در هریک از سطوح آموزشی در یک جدول معرفی شده است. نتایج نشان می‌دهد که محتوای آموزشی کارگاه طرح منظر ۱ در سطح مقدماتی باید بر طراحی پروژه‌های کوچک مقیاس و آموزش نظریه‌های پایه طراحی، شناخت مفاهیم پایه و اصول و روش‌های طراحی، بیان تصویری، یادگیری از مصادیق پروژه‌های حرفه‌ای و یادگیری بین‌رشته‌ای متمرکز گردد.

کلیدواژه‌ها

معماری منظر، کارگاه طراحی منظر ۱، محتوای آموزشی، برنامه‌درس.

* مقاله حاضر تحریری تازه از رساله دکتری نگارنده است.

** دانشیار گروه معماری منظر، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی

*** پژوهشگر دکتری معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، نویسنده مسئول: a.semiari@sbu.ac.ir

پرسش‌های پژوهش

۱. محتوای آموزشی کارگاه‌ها، به‌ویژه کارگاه طرح منظر ۱ (به سبب تقدم و اهمیت آن در برنامه درسی رشته معماری منظر)، به‌منظور پاسخ‌گویی به نیازهای فوق چه باید باشد؟
۲. طراحان نوآموز در طراحی منظر ۱، چه اصول و مفاهیمی را باید به آموخته‌های پیشین خود بیفزایند؟
۳. مدرسان چه رویکردهایی را در آموزش فرایند طراحی در کارگاه طرح ۱ به‌کار گیرند تا دانشجویان متناسب با نیازهای واقعی جامعه حرفه‌ای تربیت شوند؟

مقدمه

معماری منظر در ایران با وجود زمینه‌های نظری و فعالیت‌های ضمنی و تجربی دیرپای، تخصصی نوین در دانشگاه و حرفه به حساب می‌آید. برنامه آموزشی رشته «معماری منظر»^۱ در مقطع کارشناسی ارشد براساس برنامه مصوب سیصدوپنجاه‌دومین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی و شورای گسترش دانشگاه‌های کشور در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مورخ ۱۳۷۶/۱۰/۷ به تصویب رسید. گروه معماری منظر در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی برای اولین بار در ایران در سال ۱۳۷۹ شکل گرفت. پس از آن دانشکده معماری و شهرسازی پردیس هنرهای زیبا دانشگاه تهران، دانشکده هنر و معماری در دانشگاه تربیت‌مدرس و سپس دانشکده معماری و شهرسازی در دانشگاه بین‌المللی امام خمینی(ره)، نسبت به شکل‌گیری گروه معماری منظر اقدام کردند. در حال حاضر برخی دیگر از دانشگاه‌های کشور متقاضی شکل‌گیری این رشته در مقطع کارشناسی ارشد می‌باشند و انگیزهٔ تدوین برنامه درسی آن در مقطع کارشناسی و دکترای تخصصی نیز وجود دارد.

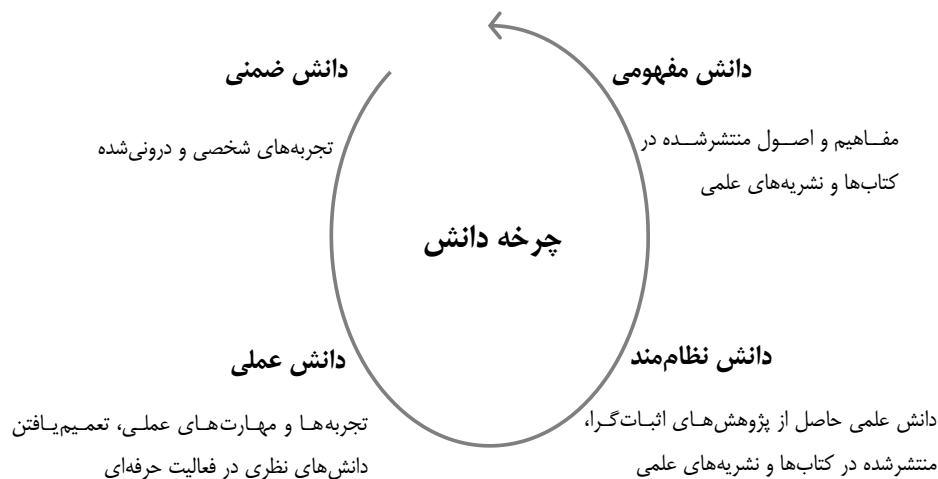
با توجه به اینکه در مقطع کارشناسی ارشد معماری منظر، درس طراحی منظر در سه نیم‌سال مختلف، ۱۲ واحد از درس‌های اصلی- تخصصی این رشته را به خود اختصاص می‌دهد، از اهمیت بسزایی در برنامه آموزشی برخوردار است. مطالعه برنامه درسی کارگاه‌های طراحی منظر در مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های ایران و تطبیق محتوایی آن با برنامه‌های مشابه در دانشگاه‌های مطرح دنیا، بر فقدان پژوهش‌محوری برنامه طراحی در رشته معماری منظر، در دانشگاه‌های کشور دلالت دارد. به‌رغم بازنگری اخیر برنامه درسی رشته معماری منظر از سوی دانشگاه‌های مطرح کشور در سال ۱۳۹۱، محتوای آموزشی کارگاه‌های طراحی همچنان به صورتی کلی بیان شده است و برنامه آن‌ها فاقد جزئیات می‌باشد. اغلب واجدان شرایط ادامه تحصیل در رشته معماری منظر در ایران، از میان دانش‌آموختگان مقطع کارشناسی رشته معماری می‌باشند و با توجه به اینکه معماری منظر در دانشکده‌های معماری و شهرسازی تدریس می‌شود، محتوای برنامه درسی آن نیز رنگ و بوی رشته معماری دارد. اگرچه برخی درس‌ها با محتوای بوم‌شناسی، گیاه‌شناسی، بسترشناسی و آشنایی با قابلیت‌های طبیعی فلات ایران در دروس پیش‌نیاز و اصلی برنامه درسی معماری منظر گنجانده شده‌اند، فعالیت دانشجویان در کارگاه‌های طراحی منظر کمابیش مبتنی بر آموخته‌های قبلی کارگاه‌های طراحی معماری در دوره کارشناسی است. با توجه به اینکه در مشخصات کلی برنامه آموزشی معماری منظر، هدف اصلی این تخصص آموزش افرادی آگاه نسبت به مسائل محیط‌زیست و توانا در رفع چالش‌های مواجه انسان و طبیعت عنوان شده است (شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی ۱۳۷۶، ۲)، از دانش‌آموختگان آن انتظار می‌رود که درک درستی از سازوکار بوم‌سامانه‌های طبیعی^۲ و نیازهای انسانی داشته باشند. بازنگری برنامه درسی رشته معماری منظر در سال ۹۱ حاکی از آن است که در گروه‌های معماری منظر دانشگاه‌های کشور میان رویکردهای آموزشی گروه‌ها و محتوای آموزشی کارگاه‌های طراحی، شباهت‌های بسیار و در بعضی موارد تفاوت‌هایی آشکار وجود دارد. با توجه به رشد کمی تعداد دانش‌آموختگان معماری منظر و نیازی

که از سوی نهادهای حرفه‌ای عمومی و خصوصی کشور در استفاده از توان طراحی آن‌ها احساس می‌شود، برنامه آموزشی کارگاه‌های طراحی باید مطابق نیاز فوق و به‌منظور کارآمدی هرچه بیشتر طراحان جوان در فضای حرفه‌ای آینده تدوین شود.

۱. بستر نظری و عملی معماری منظر

بیشتر دانشجویان به هنگام ورود به رشته معماری منظر، آشنایی اندکی با محتوای آن دارند و شناخت مقدماتی آن‌ها تنها به تمرین‌های پیش از شرکت در آزمون ورودی رشته مربوط می‌شود که در بیشتر موارد درکی سطحی و ناقص را به همراه دارد. حتی تصور غلط درباره آنچه بن‌مایه معماری منظر است، کمابیش مدرسان این رشته را با مسئله ابهام‌زدایی و اصلاح تعریف‌ها در ذهن دانشجویان و تبیین درست مبانی نظری مواجه می‌سازد. معماری منظر در برخورد با مسائل محیطی متکی به دانش‌ها و فنون خاصی است که در طی سی سال قوام یافته و آن را از سایر تخصص‌های طراحی محیط متمایز ساخته است (Gazvoda 2002, 118). برخی از درس‌ها با محتوای شناخت بستر و قابلیت‌های طبیعی، مطالعه ساختار محیط و منظر، مبانی نظری و گیاه‌شناسی کاربردی، همچنین کارگاه‌های طراحی مبتنی بر نظام ارزش‌های سه‌گانه تامسون (۲۰۰۲)، شامل ارزش‌های «بوم‌شناختی»، «اجتماعی و فرهنگی» و «زیبایی‌شناختی» هستند (فیضی و عظمتی ۱۳۸۶، ۷۹-۸۰) و نقش بااهمیتی در شکل‌گیری چارچوب ذهنی دانشجویان دارند. به این ترتیب مدرس طراحی از یک سو باید دیدگاه طراح نوآموز را پالایش نماید و از سوی دیگر فن طراحی را به او آموزش دهد. به عبارتی اول باید آموخت که طراحی منظر چه چیز است و چه چیز نیست، سپس چگونگی انجام طراحی را تجربه و تمرین کرد. فارغ از تعاریف مختلفی که درباره معماری منظر مطرح است^۳، توجه به بستر نظری آن اهمیت بسزایی دارد. با تکیه بر آن می‌توان حدود وظایف و خدمات معماری منظر را تعریف کرد و رابطه آن را با سایر تخصص‌های طراحی محیط نظیر معماری و طراحی شهری شناخت.^۴ دمینگ^۵ و سوافیلد^۶ (۲۰۱۱)، از پژوهشگران حوزه نظری معماری منظر معتقدند که یک تخصص^۷ در طی زمان، به تأثیر از تجربه دیگر تخصص‌ها، آزمون و خطاها و بازخوردهای حرفه‌ای شکل می‌گیرد. (Deming swaffield 2011, 18). دانش به‌دست‌آمده از تجربه‌های حرفه‌ای در فعالیتهای پژوهشی بازتاب یافته و به گمانه‌زنی‌های نظری تبدیل می‌گردد که آن‌هم با محک تجربه دوباره، چندین بار آزموده می‌شود (Ibid). به عبارتی طراحی زبانی پویا از مجموعه واژگان و مفاهیم وابسته به نماد و استعاره، موقعیت، برنامه و مقیاس است که پیش‌تر آزموده شده‌اند و در قالب طرح‌واره‌ای ترکیب‌یافته از تجربه‌های زمانی، مکانی و فضایی بازنمایی می‌شوند (Steenbergen 2008, 14).

دمینگ و سوافیلد به نقل از دیگر پژوهشگران (Nanaka, Takeuchi 1995) معتقدند که چهار حوزه اصلی دانش را می‌توان در پژوهش‌های عملی بازشناخت که چرخه مداوم تبدیل این دانش‌ها به یکدیگر، بستر نظری و عملی تخصص‌هایی نظیر معماری منظر را شکل می‌دهد. این دسته‌بندی شامل دانش ضمنی^۸، دانش مفهومی^۹، دانش نظام‌مند^{۱۰} و دانش عملی^{۱۱} است (تصویر ۱). دانش ضمنی بر تجربه‌های شخصی و درونی‌شده یک فرد یا گروهی از مردم یک جامعه دلالت دارد و بازتاب آن را می‌توان در فعالیتهای روزانه افراد حرفه‌ای دید. دانش ضمنی کمابیش غیرصریح^{۱۲} و در بیشتر موارد انتقال آن به دیگر افراد دشوار است و بازشناسی آن به درک کل‌نگر از شرایط اجتماعی و فرهنگی بستر مورد مطالعه نیاز دارد (Polanyi 1966, 4). دانش مفهومی، شکل کدگذاری‌شده، تعمیم‌یافته و آشکار دانش ضمنی است که در قالب اطلاعات سامان‌یافته، مفاهیم و اصول نمود می‌یابد. دانش مفهومی و دانش نظام‌مند؛ بیان صریح و آشکار تجربه‌های آزموده شده‌اند که در نشریه‌ها و کتاب‌های علمی تبیین می‌گردند و ننگامی که در قلمرو فعالیتهای حرفه‌ای به کار می‌روند، به‌عنوان دانش عملی شناخته می‌شوند (Deming, Swaf- field 2011, 19).

تصویر ۱: فرایند تبدیل تجربه حاصل از فعالیت‌های عملی و تجربه‌های شخصی به مفاهیم و آزمون آن‌ها با شیوه‌های علمی، چرخه تکاملی دانش را شکل می‌دهد (Ibid).

۲. روش تحقیق

ابتدا به منظور درک درست از بستر نظری کارگاه طراحی، ادبیات تخصصی طراحی پژوهی در رشته معماری منظر تحلیل محتوا گردید. سپس به سبب شناخت رویکردهای طراحی منظر، وبسایت نهادهای آموزشی و حرفه‌ای مطرح در تخصص معماری منظر مورد بررسی قرار گرفت. با مرور وبسایت رسمی ۲۳ دانشگاه مطرح دنیا در رشته معماری منظر در مقطع کارشناسی ارشد و انتخاب هشت برنامه از میان آن‌ها به شیوه تصادفی، محتوای آموزشی درس طراحی (به‌طور خاص برنامه کارگاه طراحی منظر ۱)، توصیف شد. به علاوه برای مقایسه تطبیقی، محتوای درس‌های طراحی منظر در سه دانشگاه شهید بهشتی، تهران و تربیت مدرس^{۱۳} بررسی گردید. بررسی محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ در دانشگاه‌های خارج از کشور و در دانشگاه‌های داخل کشور به ترتیب در جدول‌های (۲) و (۳) بیان شد. در این جدول‌ها تعداد واحد درسی، محتوای کارگاه طرح ۱ و درس‌های مکمل و هم‌ارائه با طرح ۱ در سه ستون، معیار مقایسه تطبیقی است. همچنین به منظور شناخت دیدگاه‌ها و رویکردهای آموزشی با نه نفر از اساتید معماری منظر از دانشگاه‌های فوق در مورد محتوای آموزشی طرح ۱، به شیوه پیمایش زمینه‌یابی، مصاحبه‌هایی نیمه‌ساختارمند انجام شد. مصاحبه‌ها با حضور در دفتر کار اساتید و با پرسش‌هایی باز انجام گردید و تنها در یک مورد، پرسش و پاسخ از طریق تماس تلفنی بود. پس از آنکه مصاحبه‌های شفاهی مکتوب شد، تحلیل پاسخ‌ها با بیرون کشیدن گزاره‌های کلیدی از میان صحبت‌ها، دسته‌بندی گزاره‌ها و یافتن شباهت‌ها و تفاوت‌ها در میان پاسخ‌ها انجام گرفت. سه پرسش کلیدی مطرح شد و در نهایت پس از جمع‌بندی پاسخ‌ها، دو رویکرد آموزشی متفاوت از برآیند نظرهای اساتید تشخیص داده شد (ر.ک: جدول ۴). با تکیه بر پیمایش انجام‌شده (بررسی وبسایت نهادهای ارزیابی عملکرد دانشگاه‌ها، همایش‌های آموزش طراحی منظر و دانشگاه‌های صاحب نام در رشته معماری منظر از یک سو و بررسی برنامه درسی و مصاحبه با مدرسان طراحی منظر در دانشگاه‌های کشور از سوی دیگر)، کاستی‌های برنامه آموزشی طراحی منظر در ایران شناسایی شد. سپس با استناد به یافته‌های پژوهش و با رویکرد مقایسه‌ای میان برنامه‌های درسی و آراء اساتید طراحی منظر (جدول‌های ۲، ۳ و ۴)، چارچوب نظری پیشنهادی در تبیین محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ در جدول ۵ معرفی شده است.

۳. آموزش طراحی در رشته معماری منظر

در ترم اول تحصیلی دوره کارشناسی ارشد معماری منظر، دانشجو باید الفبای این رشته را به درستی یاد بگیرد و به اصطلاح خشت اول درست چیده شود. صاحب‌نظران یادگیری و آموزش، برای اهداف یادگیری طبقه‌بندی‌های مختلفی را بیان کرده‌اند که مهم‌ترین آن‌ها طبقه‌بندی بلوم^{۱۴} و همکاران است. بلوم اهداف آموزش و یادگیری را در سه حوزه «شناختی»^{۱۵}، «عاطفی»^{۱۶} و «روانی- حرکتی»^{۱۷} دسته‌بندی کرده است^{۱۸} (مسعودی‌نژاد ۱۳۹۰، ۲۹). به نظر پژوهشگران و مدرسان معماری منظر، طراحی در قلب فعالیت‌های تخصصی این رشته قرار دارد و چگونگی آموزش فرایند طراحی از مهم‌ترین دغدغه‌های آموزشی و پژوهشی آن است (Deming, Swaffield 2011). بخش مهمی از یادگیری در برنامه آموزشی رشته معماری منظر، معطوف به افزایش توان طراحی دانشجویان نوآموز است و پیش‌زمینه این یادگیری با تکیه بر حوزه «شناختی» و یادگیری دانش‌های تأثیرگذار بر طراحی شکل می‌گیرد. شناخت دانش‌ها و کاربرد آن‌ها در فرایند برنامه‌ریزی و طراحی منظر، مستلزم بهره‌مندی دانشجویان از مهارت‌های تحلیلی و خلاقانه به‌طور هم‌زمان است (Milburn, Brown 2003). آموزش طراحی در تخصص‌های نزدیک به معماری منظر نیز همانند طراحی شهری، با تکیه بر شناخت بستر نظری و عملی آن تخصص انجام می‌شود. صاحب‌نظران حوزه طراحی شهری معتقدند که تعیین حوزه‌های دانش و مهارت مورد نیاز طراحان شهری، از مهم‌ترین گفتمان‌های تعلیم و تربیت این رشته است. تکامل دانش و مهارت در تخصص طراحی شهری از ماهیتی پویا برخوردار بوده و بازنگری مداوم محتوای آموزشی این رشته را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد (گلکار ۱۳۸۲، ۳۴). زمینه‌های مختلف دانش در رشته طراحی شهری، بر یادگیری چهار دسته مهارت‌های تحلیلی، طراحی، ارتباطی و اجرایی دلالت دارند^{۱۹} (همان).

اشتینیتز^{۲۰} (2002) از صاحب‌نظران برنامه‌ریزی و طراحی منظر معتقد است که سه سطح را می‌توان در آموزش طراحی به رسمیت شناخت. سطح مقدماتی که مرحله ورود به آموزش عالی، دوره کارشناسی و سال اول دوره کارشناسی ارشد را شامل می‌شود و مبتنی بر یادگیری دانش‌های زمینه‌ای و اصول علمی پایه است. سطح پیشرفته در مقطع کارشناسی ارشد که بر افزایش توان فردی یادگیرنده در سازماندهی مسئله طراحی^{۲۱} تأکید دارد. و در نهایت سطح حرفه‌ای و پژوهشی طراحی که جست‌وجو و تعریف مسئله طراحی توسط پژوهشگر یا طراح حرفه‌ای صورت می‌گیرد (Steinitz 2002, 236). بستر، محتوا و مقیاس پروژه‌های طراحی، بر محتوای آموزشی و چگونگی انجام پژوهش در فرایند طراحی تأثیر مستقیم دارند. در سطح مقدماتی، شناخت دانش‌های زمینه‌ای و مطالعه بستر و مقیاس، نیازمند کسب مهارت‌های تحلیلی و ارتباطی است و خلق ایده‌های تازه به مهارت و توانایی طراحی ارتباط دارد. برنامه آموزشی کارگاه طراحی، باید سبب برانگیختن مهارت‌های فوق، به‌ویژه مهارت‌های تحلیل و طراحی در دانشجویان شود.^{۲۲} از یک سو نباید خلاقیت فردی در شیوه اندیشیدن به مسائل طراحی بیش از حد تحت تأثیر مهارت‌های تحلیلی قرار گیرد و از سوی دیگر، توانایی تحلیل بستر و تشخیص راهبردهای صحیح برای پاسخ‌گویی به مسئله باید تقویت شود.^{۲۳} تأکید بر کسب مهارت‌های فوق، به‌منظور دستیابی به دو هدف کلان در آموزش طراحی منظر است که عبارت‌اند از: ۱. حفظ ارزش‌های گذشته و موجود بستر طراحی، ۲. توسعه گزینه‌های طراحی با هدف پاسخ‌گویی به نیازهای آینده. برخی پژوهشگران معتقدند که دو هدف فوق در شرایط منحصربه‌فرد بستر هر پروژه، زمینه‌ساز جهت‌گیری‌های مختلف در روند برنامه‌ریزی و طراحی می‌باشند که می‌توان آن‌ها را به چهار دسته راهبردهای حفاظتی^{۲۴}، تدافعی^{۲۵}، تهاجمی^{۲۶} و فرصت‌ساز^{۲۷} طبقه‌بندی کرد (Ahern 1999). راهبردهای حفاظتی و تدافعی سعی در ثبات بخشیدن به شرایط موجود دارند و طراحی مبتنی بر آن‌ها، به معنی حفظ و احیای ارزش‌های گذشته و موجود بستر طرح است. درحالی‌که راهبردهای تهاجمی و فرصت‌ساز سبب تغییر شرایط موجود می‌شوند و مواجه با چالش‌ها را به شیوه‌ای پیش‌رو امکان‌پذیر می‌سازند. معرفی و دسته‌بندی زمینه‌های کسب دانش و شایستگی‌های لازم در مهارت‌های حرفه‌ای معماری منظر از سوی نهادهای مرجع، معیار مناسبی برای تبیین اهداف، راهبردها و رویکردهای آموزشی و حرفه‌ای طراحی منظر است. در جدول (۱)، اهداف، راهبردها و رویکردهای آموزش طراحی در تخصص معماری منظر معرفی شده‌اند.

جدول ۱: اهداف، راهبردها و رویکردهای آموزش طراحی در تخصص معماری منظر (اقتباس از (Ahern 1999 Deming, Swaffield 2011):

اهداف کلان	اهداف خرد	راهبردها	تعریف زمینه‌های کسب دانش و مهارت در فعالیتهای آموزشی و حرفه‌ای معماری				رویکردهای آموزش
			IFLA	ASLA/LABOK	LE NOTRE	CELA	
حفاظت از ارزش‌های طبیعی و انسانی	حفاظتی	ملاحظات از منظر فرهنگی-تاریخی (باغ‌ها و پارک‌های ملی)، مدیریت مناطق حفاظت‌شده	مطالعات تاریخی منظر، آموزش در زمینه اخلاق و محیط‌زیست	حفاظت منظر و مطالعات تاریخی، پژوهش در مورد مناظر فرهنگی	پژوهش در زمینه تاریخ و فرهنگ، مطالعه رابطه انسان و محیط‌زیست	حفاظت گرای در طراحی	
			ارزیابی منظر، ایجاد زیرساخت‌های محیطی	فنون آوری و اطلاعات، تعامل و ارتباط	مطالعات مربوط به پایداری، ادراک محیطی، آموزش در ارتباط مردم با محیط‌زیست	طراحی تعاملی	
			پیش‌گیری از دخل و تصرف ناآگاهانه در نظام طبیعت	ایجاد بستر تعاملی میان گروه‌های مختلف و ذینفعان منظر، مطالعه درباره جوامع سالم و سرزنده، مدیریت سیل‌آب‌ها	مطالعات مربوط به پایداری، ادراک محیطی، آموزش در زمینه تعامل بین گروهی	بهبود تمام‌میل در طراحی تعاملی	
مواجهه با عوامل چالش برانگیز که سبب از بین رفتن ارزش‌های طبیعی و انسانی می‌شوند	تجدید چارچوب برنامه‌ریزی و طراحی	سیاست‌گذاری، تنظیم ضوابط مربوط به اجرا و مدیریت منظر، سیاست‌گذاری در زمینه رشد هوشمند	مقابله با پراکندگی شهری (urban sprawl)، ساماندهی عرصه‌های رهاشده باز و سبز	پژوهش در زمینه باززنده‌سازی شهری	سیاست‌گذاری طراحی با هدف تغییر و بهبود شرایط محیطی	سیاست‌گذاری طراحی	
توسعه چشم‌انداز طرح و ایجاد فرصت‌های آینده	تحلیل سایت و برنامه‌ریزی توسعه	پژوهش در زمینه نظریه‌ها و روش‌های برنامه‌ریزی و طراحی، توسعه زیرساخت‌های سبز، طراحی پایدار ساخت و اجرا و مدیریت، مستندسازی	نظریه‌ها و روش‌ها در طراحی و مدیریت منظر، ایجاد زیرساخت‌ها و فضای باز شهری، آموزش در زمینه کاشت گیاهان	پژوهش در زمینه آموزش طراحی	طراحی توسعه و ساخت	طراحی توسعه و ساخت	

حفاظت از ارزش‌های طبیعی و انسانی

مواجهه با عوامل چالش برانگیز که سبب از بین رفتن ارزش‌های طبیعی و انسانی می‌شوند

توسعه چشم‌انداز طرح و ایجاد فرصت‌های آینده

کلیشه رایج در خصوص معماری منظر

مطالعات معماری ایران
دو فصلنامه معماری ایرانی
شماره ۸ - پاییز و زمستان ۹۴
۱۲۴

دسته‌بندی فعالیتهای حرفه‌ای معماری منظر از سوی نهادهایی مانند بنیاد بین‌المللی معماران منظر (IFLA)^{۲۸}، جامعه معماران منظر آمریکا (ASLA)^{۲۹}، انجمن مدرسین معماری منظر (CELA)^{۳۰} و بنیاد اروپایی لنوتر (Le-notre, 2015)، دلالت بر حوزه‌های مختلف دانش و به تناسب آن تنوع فعالیت‌ها دارد. جامعه معماران منظر آمریکا

در پژوهشی با عنوان «بدنه دانش معماری منظر»^{۳۱} (LABOK)، دانش‌های اصلی و زمینه‌ای برای کسب مهارت‌ها و شایستگی‌های لازم برای انجام فعالیت‌ها در معماری منظر را تعریف کرده است (ASLA 2004, 4). علاوه بر این به‌منظور شناخت مهارت‌های لازم در طراحی منظر، می‌توان به بررسی سرفصل سمینارها و همایش‌های برگزار شده توسط انجمن طراحان حرفه‌ای معماری منظر^{۳۲} (APLD)، گردهمایی سالیانه معماری منظر در دانشگاه پنسیلوانیا و سایر پایگاه‌های مطرح در برگزاری مسابقه‌های حرفه‌ای و دانشجویی در زمینه طراحی منظر رجوع کرد. رویکردهای آموزشی طراحی منظر را با استناد به نهادهای مرجع می‌توان در قالب چهار دسته طراحی حفاظت‌گرا، تعاملی، سیاست‌گذار و طرح‌ریز نام‌گذاری کرد (ر.ک: جدول ۱). طراحی منظر مطابق با مطالب جدول (۱)، باید با هدف برانگیختن سه دسته اصلی از مهارت‌ها در طراحان مبتدی آموزش داده شود. این مهارت‌ها به ترتیب عبارت‌اند از: ۱. شناخت دانش‌های زمینه‌ای و تحلیل پیش از طراحی، ۲. تدوین چارچوب سیاست‌گذاری به هنگام طراحی، خلق گزینه‌ها و سناریوهای طراحی، ۳. ارزیابی فرایند و محصول پس از انجام طراحی.

۱.۳. بررسی برنامه آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ در دانشگاه‌های مطرح دنیا

یکی از زمینه‌های آگاهی از چستی محتوای درس‌ها و چگونگی روش‌های آموزشی، مرور برنامه درسی دانشگاه‌های معتبر دنیا است که مورد تأیید هیئت‌های ارزیابی عملکرد آموزشی هستند و دسترسی به منابع معتبر آموزشی را امکان‌پذیر می‌سازند. در ایالات متحد، هیئت ارزیابی معماری منظر^{۳۳} (LAAB) که زیر نظر جامعه معماران منظر آمریکا فعالیت می‌کند، وظیفه تأیید استانداردها، شایستگی‌ها و تعیین مجوزهای رسمی را بر عهده دارد. علاوه بر نهادهای ارزیابی، نشریه الکترونیکی هوش طراحی^{۳۴}، هر دو ماه یک بار، آخرین دستاوردهای پژوهشی در زمینه طراحی را گزارش می‌دهد. در کانادا شورای ارزیابی انجمن معماران منظر کانادا^{۳۵} (CSLAAC)، وظیفه ارزیابی عملکرد دانشگاه‌های این کشور و معرفی دانشگاه‌های معتبر در رشته معماری منظر را بر عهده دارد. در استرالیا نیز دانشگاه‌های معتبر در رشته معماری منظر، توسط بنیاد معماران منظر استرالیا^{۳۶} معرفی می‌شوند. در قاره اروپا ارزیابی برنامه‌های آموزشی رشته توسط انجمن مدارس اروپایی معماری منظر^{۳۷} (ECLAS, 2015) صورت می‌گیرد. علاوه بر هیئت‌های فوق، انجمن مدرسین معماری منظر (CELA, 2015) که شورایی متشکل از آموزگاران مطرح این رشته در ایالات متحد، کانادا، استرالیا و نیوزلند از دهه ۱۹۲۰ تاکنون است، به بررسی محتوی و کیفیت آموزش حرفه‌ای معماری منظر می‌پردازد.

هدف این بخش از مقاله، جست‌وجوی دانشگاه‌هایی است که مورد تأیید نهادهای فوق بوده و عنوان دقیق رشته آموزشی آن‌ها معماری منظر است. این دوره آموزشی را در مقطع کارشناسی ارشد ارائه می‌دهند و امکان دسترسی کامل به برنامه کارگاه طراحی منظر در ترم‌های مختلف از طریق رجوع به وبسایت رسمی آن دانشگاه‌ها وجود دارد. این پیمایش به‌طور خاص به‌منظور بررسی محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ (به‌دلیل اهمیتی که در دوره کارشناسی ارشد دارد)، در تعدادی از دانشگاه‌های مطرح دنیا انجام شده است. بنیاد بین‌المللی معماری منظر (IFLA) در سال ۲۰۰۴، در سراسر دنیا ۲۰۲ دانشگاه برنامه درسی معماری منظر را در مقاطع مختلف تحصیلی ارائه می‌دهند که از بین آن‌ها ۶۲ دانشگاه در ایالات متحد آمریکا هستند (Bischoff 2004). از میان ۲۰۲ دانشگاه، با استناد به گزارش سالیانه هیئت‌های ارزیابی نامبرده در آمریکا و اروپا در سال ۲۰۱۳، برای نمونه به وبسایت ۲۳ دانشگاه مورد تأیید آن نهادها رجوع شد و برنامه درسی کارگاه طراحی منظر ۱ مرور گردید. در نهایت تعداد هشت دانشگاه به‌طور تصادفی گزین شدند که برنامه آن‌ها در جدول ۲ ذکر شده است.

در دانشگاه‌های آمریکا، محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ در سه دانشگاه هاروارد، پلی‌تکنیک ویرجینیا و پنسیلوانیا به‌دلیل رتبه ممتاز آن‌ها در مقایسه با سایر دانشگاه‌ها در سال‌های گذشته شرح داده می‌شود. از دیگر کشورها نیز با توجه به پراکندگی جغرافیایی در هر قاره، به وبسایت یک یا دو دانشگاه به‌عنوان مصداق مطالعه رجوع شد تا دامنه وسیع‌تری از برنامه‌های آموزشی مورد بررسی قرار گیرد.

جدول ۲: محتوای آموزشی کارگاه طرح ۱ در رشته معماری منظر، در هشت مورد از ۲۳ دانشگاهی که به وبسایت آن‌ها رجوع شد

نام دانشگاه، دپارتمان	تعداد واحد درس	محتوای آموزشی پروژه طرح منظر ۱	درس‌ها، سمینارها و کارگاه‌های مکمل کارگاه طرح ۱
هاروارد، مدرسه عالی طراحی http://www.gsd.harvard.edu	ترم اول ۸ واحد	طراحی فضای عمومی شهری، تأثیر عوامل بیوفیزیکی منظر بر زندگی شهری، مقیاس، شناخت فرم توپوگرافی، تاج پوشش درختان و خرد اقلیم، فرایندهای بوم‌شناختی و ...	بیان تصویری ۱، تاریخ ۱، بوم‌شناسی، تکنیک‌ها و فنون ۱ منابع پیشنهادی: Wall (1999), Meyer (1991, 2004), Corner (1999, 2006)
پلی تکنیک ویرجینیا، مدرسه معماری و طراحی، دپارتمان معماری منظر http://archdesign.vt.edu/	ترم سوم، 5 واحد	شناخت مکان و فرایندها، نظریه‌های پایه طراحی، رابطه توده و فضا، اصول و روش‌های طراحی و برنامه‌ریزی سایت، اصول طراحی فضاهای کوچک مقیاس، تحلیل سایت و بستر، نیازهای انسانی، ترکیب خلاقانه محدودیت‌ها و راه‌حل‌ها	مطالعات پایه طراحی، کارگاه آشنایی با مصالح
پنسیلوانیا، مدرسه معماری و طراحی، دپارتمان معماری منظر http://bulletins.ps.u.edu/	ترم اول، 2 واحد	شیوه‌های بیان توپوگرافی، پوشش گیاهی، آموزش مقیاس، آشنایی با سامانه‌های طبیعی، پوشش گیاهی، اقلیم، توپوگرافی، خاک، آب‌شناسی و بررسی عوامل تخریب منظر با منشاء طبیعی یا انسانی	کارگاه مقدماتی مصالح‌شناسی، شیوه‌های ارائه و ترسیم، دست‌نگاری و ماکت‌سازی، مشاهده و فهرست‌برداری از مؤلفه‌های سایت
بریتیش کلمبیا، دانشکده معماری http://www.calendard.ubc.ca	ترم اول ۳ واحد	طراحی منظر و مکان‌سازی در مقیاس انسانی، افزایش سواد بصری و فضایی دانشجویان، مهارت تحلیل، رویکردهای محیطی در طراحی	ارائه و بازنمایی، فن‌آوری در طراحی منظر و آشنایی با پروژه‌های حرفه‌ای، تحلیل، برنامه‌ریزی و مدیریت منظر
فرانسه، مدرسه ملی، مطالعات عالی در معماری منظر - Blois www.ensnp.fr	ترم اول ۳ واحد	هدف درس آشنایی دانشجویان با سازماندهی فضا و افزایش توان تصمیم‌سازی طراحان آن‌ها است. مشاهدات مکان و منظر	دروس مربوط به شیوه‌های ارائه، گیاه‌شناسی، بیولوژی گیاهی، بوم‌شناسی، هندسه، نقشه‌برداری و کارتوگرافی، تاریخ منظر، کارگاه ساخت
ژاپن، دانشگاه کشاورزی ژاپن دانشکده علوم محیطی، گروه معماری منظر http://www.nodai.ac.jp	ترم اول ۲ واحد	عنوان کارگاه 1: ویژگی‌های محیط شهری و طراحی منظر هدف کارگاه آشنایی با محیط ژاپن و شیوه‌های تاریخی طراحی محیطی است. حل مسایل شهری و دخیل شدن مردم در طراحی منظر شهری	نظریه‌ها و فنون طراحی محیطی، توپوگرافی و خصایص محیطی ژاپن، محیط و منظر شهری، تاریخ منظر ژاپن، کشاورزی و منظر فرهنگی، پارک‌های ملی و مناطق طبیعی
کره جنوبی، دانشگاه ملی ستول دانشکده کشاورزی و علوم زندگی گروه معماری منظر و مهندسی سامانه‌های روستایی http://en.snu.ac.kr/	ترم اول ۳ واحد	برنامه کلی کارگاه‌های طراحی در این دانشکده به ترتیب به کارگاه طراحی و ساخت، طراحی در محیط بیرونی و طراحی محیطی بر مبنای اصول فنگ‌شویی (Fengshui) اختصاص یافته است که ترم اول به طراحی و ساخت می‌پردازد	طراحی و برنامه‌ریزی پایدار محیطی، مدیریت بصری منظر، ارزیابی محیط‌زیست، بوم‌شناسی، GIS، برنامه‌ریزی سایت برای گردشگری، طراحی محیطی و علوم رفتاری، زیبایی‌شناسی، حفاظت و مدیریت منابع طبیعی
دانشگاه ادلاید دانشکده معماری و محیط ساخته شده http://www.architecture.adelaide.edu.au	ترم اول، 6 واحد	این کارگاه بر اهمیت مسائل فرهنگی در طراحی متمرکز است. هدف تحلیل زمینه‌های مختلف فرهنگی، تاریخی، سیاسی، اجتماعی، محیط‌زیستی و فن‌آوری در طراحی به منظور پاسخ‌گویی بهینه به شرایط است. تأکید بر ویژگی‌های چند فرهنگی بستر طراحی. دانشجویان باید پیش‌زمینه‌های فرهنگی خود را در طراحی وارد کنند.	فن‌آوری‌های پیشرفته در معماری منظر، بازخورد فعالیت‌های حرفه‌ای، تاریخ، کارگاه شهرسازی، بوم‌شناسی،

ایالات متحده آمریکا

کانادا

فرانسه

کره جنوبی

استرالیا

مطالعات معماری ایران

دو فصلنامه معماری ایرانی
شماره ۸ - پاییز و زمستان ۹۴

۱۲۶

۲.۳. بررسی برنامه آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ در دانشگاه‌های ایران

چنان‌که اشاره شده، در کارگاه طراحی منظر ۱، طراحان نوآموز اولین تجربه را در مقیاس‌هایی وسیع‌تر از پروژه‌های معماری که در دوره کارشناسی انجام داده‌اند تجربه می‌کنند. بستر پروژه‌های معماری منظر محیط‌های طبیعی بیرون شهر یا عرصه‌های باز و سبز و عرصه‌های جمعی درون شهر است که بنا به شرایط، کمابیش برخوردار از ارزش‌های بوم‌شناختی، اجتماعی و فرهنگی و زیبایی‌شناختی^{۳۸} می‌باشند. به همین دلیل موضوع پروژه طراحی، باید حساسیت دانشجویان نسبت به ارزش‌ها و مسائل محیطی را برانگیزاند. نگاهی به برنامه آموزشی کارگاه طراحی محیط و منظر ۱ در سه دانشگاه شهید بهشتی، تهران و تربیت مدرس^{۳۹} (شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی ۱۳۹۱، ۲۴، ۲۵)، بیانگر شباهت هدف‌های آموزشی و در عین حال تفاوت‌هایی آشکار در انتخاب موضوع و مقیاس طرح است (ر.ک: جدول ۳). محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ در دانشگاه‌های فوق، متناسب با اهداف آموزشی آن دانشگاه‌ها شکل گرفته است.

جدول ۳: محتوای آموزشی کارگاه طرح ۱ در رشته معماری منظر، مقطع کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های ایران

دانشگاه	تعداد واحد درس	محتوای آموزشی پروژه طرح منظر ۱	درس‌های مکمل کارگاه طرح ۱
دانشگاه تهران	طرح ۱، ترم اول، ۴ واحد	میانی، محیط طبیعی (عرصه‌های باز و سبز برون شهری، رود دره‌ها، مناطق پای کوهی، پارک‌های جنگلی و...)	بیان تصویری، کاربرد کامپیوتر (GIS)، بسترشناسی سطحی و مهندسی سایت، بوم‌شناسی گیاهی، نظام‌های ژئومورفولوژی و کاربرد نقشه‌برداری در معماری منظر
دانشگاه شهید بهشتی	طرح ۱، ترم اول، ۳ واحد	خرد، سایت محلی (فضای سبز تفریحی در محیط شهر)	مبانی نظری معماری منظر، تاریخ هنر باغ‌سازی در ایران و جهان، شناخت و بیان منظر، گیاه‌شناسی کاربردی، مبانی توسعه پایدار
دانشگاه تربیت مدرس	طرح ۱، ترم اول، ۳ واحد	خرد و میانی، محیط طبیعی درون شهری با تأکید بر عملکرد (پارک محله‌ای، محوطه مجتمع‌های مسکونی، پارک‌های فناوری)	اصول و مبانی سیستم‌های اطلاعات مکانی (GIS)، نقاشی و منظرپردازی (بیان تصویری)، تحلیل فضاهای شهری، تاریخ معماری منظر جهان

مطالعات معماری ایران

دو فصلنامه معماری ایرانی
شماره ۸ - پاییز و زمستان ۹۴

۱۲۷

مقایسه تطبیقی جزء‌به‌جزء برنامه‌های آموزشی در دانشگاه‌های مختلف، کمابیش امری غیر منطقی است؛ چراکه برنامه‌های زمان‌بندی ترم تحصیلی، تعداد واحدهای درسی و امکانات آموزشی در میان دانشگاه‌ها تفاوت بسیار دارند و مقایسه امکان‌پذیر نیست. برای مثال در بعضی دانشگاه‌ها علاوه بر برنامه رسمی آموزشی، تعدادی کارگاه و سمینار به‌طور موازی با برنامه کلاس درس برگزار می‌شود و شرکت دانشجویان در آن‌ها اختیاری و داوطلبانه است. درحالی‌که در بعضی دیگر امکان تجربه و مشارکت مستقیم در پروژه‌های حرفه‌ای وجود دارد. با وجود این محتوای آموزشی درس‌ها در دانشگاه‌های مختلف را می‌توان در برخی از معیارها با یکدیگر مقایسه کرد. به دلیل آنکه محتوای آموزشی دلالت غیرمستقیم بر ماهیت رویکردهای آموزشی و پژوهشی دارد که به تأثیر از زمینه‌های دانش، نگرش مدرسان و نیاز جامعه حرفه‌ای شکل می‌گیرند. مقایسه سطرهای جدول (۲) با یکدیگر و همچنین مقایسه آن با جدول (۳) تا حدی محتوای آموزشی، هدف‌های یادگیری و نوع و مقیاس پروژه در کارگاه طراحی منظر ۱ را مشخص می‌کند. محتوای کارگاه طرح ۱ در هر یک از دانشگاه‌ها دلالت بر یک یا دو زمینه اصلی در آموزش داشته و بخش‌هایی از مهارت‌های مورد نیاز طراحان مبتدی را متذکر شده‌اند. در جدول‌های (۲) و (۳) تعداد واحد درسی، محتوای کارگاه طرح ۱ و درس‌های مکمل و هم‌ارائه با طرح ۱ در سه ستون معیار مقایسه تطبیقی است. مقایسه دو جدول بر وجه مشترک برنامه دانشگاه‌ها در آموزش دانش‌های زمینه‌ای رشته معماری منظر همگام با طرح ۱ دلالت دارد. به علاوه بیشتر دانشگاه‌ها پروژه طرح ۱ را در ترم اول و در مقیاس خرد تعریف می‌کنند. در عین حال وجه تفاوت برنامه‌ها بسیار زیاد است و متأثر از تفاوت میان رویکردهای آموزشی در دانشگاه‌های بررسی شده می‌باشد.

۴. بررسی دیدگاه مدرسان طراحی منظر در ایران

علاوه بر مطالعه برنامه درسی دانشگاه‌ها، بررسی دیدگاه اساتید و متخصصان طراحی نیز می‌تواند بیانگر تفاوت میان رویکردها و محتوای آموزشی درس طراحی منظر ۱ باشد. در مصاحبه با اساتید، پرسش‌ها به ترتیب زیر بیان شدند: - به نظر شما محتوای آموزشی طرح محیط و منظر ۱ چه باید باشد؟ چه اصول و ارزش‌هایی باید آموزش داده شوند؟ - مقیاس و موضوع پروژه‌ها در کارگاه طراحی محیط و منظر ۱ چه باید باشد؟

- با تکیه بر چه دانش‌هایی می‌توان گام‌های فرایند طراحی منظر در کارگاه طرح ۱ را مبتنی بر پژوهش ساخت و توانایی دانشجویان را در مسیر طرح پرسش و جست‌وجوی راه‌حل‌های طراحی افزایش داد؟

پاسخ به پرسش‌های فوق، از منظر اساتیدی که با آن‌ها مصاحبه شد کاملاً متفاوت از یکدیگر است. پرسش اول دلالت بر ارزش‌های سه‌گانه (بوم‌شناختی، اجتماعی- فرهنگی و ادراکی- زیبایی‌شناختی) تأثیرگذار بر طراحی منظر دارد که در مصاحبه‌ها به‌طور غیرمستقیم به آن‌ها اشاره شد. در پاسخ به پرسش اول، هر سه دسته ارزش‌های تأثیرگذار بر طراحی مورد توجه پاسخ‌دهندگان بود، اما به‌طور ضمنی یکی از ارزش‌ها را مهم‌تر از سایرین دانسته و بر آن تأکید کردند. چهار نفر از پاسخ‌دهندگان (۴۴.۴ درصد)، معتقدند که ارزش‌های ادراکی و زیبایی‌شناختی منظر در گام‌های اول آموزش طراحی باید به طراحان مبتدی آموخته شود. سه نفر از پاسخ‌دهندگان (۳۳.۳ درصد)، بر یادگیری مسائل بوم‌شناسی، ارزش‌های محیط‌زیست و شناخت بستر بیوفیزیکی تأکید دارند و معتقدند در کارگاه طرح ۱، دانشجو باید در درک قابلیت‌های طبیعی و شرایط محیطی مهارت یابد. یکی از پاسخ‌دهنده‌ها شناخت وضعیت اجتماعی، فرهنگی و تاریخی را به‌دلیل آنکه می‌تواند بیان‌گر شرایط منحصربه‌فرد هر پروژه باشد، بیش از دیگر ارزش‌ها مورد توجه قرار داده. یکی دیگر از پاسخ‌دهنده‌ها کمابیش به آزاد گذاشتن ذهن طراح مبتدی اشاره دارد و معتقد است که مزایا و معایب نگرش‌ها باید در جلسه‌های آغازین کارگاه طراحی، مطرح شوند و دانشجو خود به جست‌وجوی ارزش‌های تأثیرگذار بر طراحی بپردازد. پاسخ آخر اهمیت مشاهده‌های پی در پی از سایت و بستر پروژه در طول ترم تحصیلی و شیوه آزاد اندیشی را در مسیر انجام طراحی با تأکید بر خلاقیت فردی، خاطرنشان می‌سازد. در جواب پرسش دوم دو دسته پاسخ ارائه شد. در میان پاسخ‌دهندگان تعدادی معتقدند که در کارگاه طرح منظر ۱، دانشجو باید با تجربه‌ای متفاوت از تمرین‌های پیشین در طرح‌های معماری آشنا شود. به همین دلیل پروژه‌هایی با بستر طبیعی در محیط‌های بیرون شهر و مقیاسی در حد چند هکتار را پیشنهاد می‌دهند. به نظر ایشان، اهمیت مفاهیم بوم‌شناسی منظر و ضرورت شناخت آن‌ها در پروژه‌های بزرگ مقیاس امکان‌پذیر می‌گردد. به‌طور متقابل عده دیگر از پاسخ‌دهندگان معتقدند که انتخاب یک سایت وسیع با وجود متغیرهای بسیار، سبب پیچیدگی شرایط طراحی و سردرگمی طراح نوآموز می‌شود. به همین دلیل معتقدند که پروژه‌ها باید در مقیاس خرد تعریف شوند و موضوع‌هایی که سبب آشنایی دانشجویان با مقدمات طراحی منظر و افزایش مهارت‌های آن‌ها در شناخت ارزش‌های ادراکی و زیبایی‌شناختی شود، انتخاب گردد. شناخت تأثیر متقابل محیط و طرح بر یکدیگر، از مهم‌ترین مسئله‌هایی است که طراحی را به تجربه‌ای منحصربه‌فرد تبدیل می‌کند و در این زمینه میان اساتید پاسخ‌دهنده اتفاق نظر وجود دارد.

درباره پرسش سوم، هیچ‌یک از پاسخ‌ها به‌طور مشخص بر رویکرد پژوهشی خاصی در طراحی دلالت ندارند و از میان پاسخ‌ها می‌توان یک استنباط کلی به‌دست آورد که در حال حاضر شیوه هدایت دانشجویان در کارگاه طراحی بیشتر متکی بر توان فردی آن‌هاست. به نحوی که پس از معرفی برنامه طرح، انجام بازدیدهای میدانی از سایت پروژه و تحلیل‌های مقدماتی، پیشبرد فرایند طراحی با تکیه بر توانایی‌های فردی دانشجو انجام می‌گیرد. البته اساتید نقش محوری در بازبینی روند طراحی و پرسش و پاسخ‌های پی در پی در جلسات رفع‌اشکال دارند، اما به ندرت طراحان جوان مبتدی را به انتخاب روش پژوهشی مشخصی در مسیر انجام طراحی هدایت می‌کنند. تنها در یک مورد اتفاق نظر وجود دارد که در کارگاه طرح ۱، دانش‌گیا‌شناسی باید مورد توجه قرار گیرد و مهارت طراحان مبتدی در نظام دادن طرح کاشت افزایش یابد. پس از کنار هم قرار دادن پاسخ اساتید به سه پرسش فوق و جمع‌بندی آن‌ها، دست‌کم می‌توان دو رویکرد متفاوت را در پاسخ‌ها مطابق جدول (۴) تشخیص داد.

دو نفر از اساتید (۲۲.۲ درصد) نیز به‌طور ضمنی و غیرمستقیم هر دو رویکرد را به یک اندازه مورد توجه قرار می‌دهند. در نهایت، دیدگاه نه نفر از اساتید معماری منظر در زمینه آموزش ارزش‌های تأثیرگذار بر طراحی و مهارت‌های لازم برای انجام طراحی کمابیش با تفاوت‌هایی همراه است و دلالت بر دو دیدگاه متفاوت فوق دارد. اشاره به این دو رویکرد در جدول (۴) به این معنی نیست که در واقعیت این دو رویکرد کاملاً متفاوت از یکدیگرند و اساتید نیز تنها به یکی از دو رویکرد نام‌برده در شیوه آموزشی خود پایبندند، بلکه به معنی آن است که بیشتر دیدگاه‌ها در آموزش طراحی منظر در کشور بیشتر متوجه ارزش‌های زیبایی‌شناختی هستند و بر آن تأکید دارند. در عین حال در میان پاسخ‌ها، بیشتر تمرکز بر خلاقیت فردی یادگیرنده در تجربه طراحی در کارگاه طرح منظر ۱ است.

جدول ۴: معرفی دو رویکرد مطرح در آموزش طراحی منظر در دانشگاه‌های ایران

رویکرد آموزشی	محتوای آموزشی	مقیاس پروژه طراحی منظر ۱	تعداد پاسخ‌دهنده
یادگیری ارزش‌های بوم‌شناختی	یادگیری قابلیت‌های طبیعی و محیطی و اصول مهندسی معطوف به شناخت بستر و اقلیم در پروژه‌های معماری منظر	مقیاس میانی، پروژه‌هایی بزرگ مقیاس	سه نفر از اساتید (۳۳.۳ درصد)
یادگیری ارزش‌های زیبایی‌شناختی	درک حس مکان در سایت، شناخت ارزش‌های ادراکی	پروژه‌های کوچک مقیاس	چهار نفر از اساتید (۴۴.۴ درصد)

۵. بحث و آسیب‌شناسی

با تکیه بر پیمایش‌های انجام‌شده در دو بخش پیشین، می‌توان کاستی‌هایی را در آموزش طراحی منظر در ایران شناسایی کرد. بخشی از کاستی‌ها مربوط به برنامه زمانی کارگاه طراحی و رابطه آن با سایر درس‌ها در طول ترم‌های مختلف تحصیلی است. اما بخش دیگر مربوط به محتوای آموزشی کارگاه‌های طراحی، شناخت نسبت به چستی دانش و مهارت‌های لازم برای انجام طراحی، چگونگی آموزش آن‌ها و تعریف درست موضوع و مقیاس پروژه طراحی است. با استناد به جدول (۲) می‌توان این‌طور نتیجه گرفت که هدف و محتوای آموزشی کارگاه طرح منظر ۱ می‌تواند در هر برنامه آموزشی و در هر دانشگاهی، منحصربه‌فرد تدوین گردد. اما پروژه طراحی باید در مقیاس خرد تعریف شود تا برای دانشجوی نوآموز قابل لمس و به دور از پیچیدگی‌های درونی باشد. اگرچه تعداد واحد آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ در دانشگاه‌های مختلف فرق دارد، در بیشتر دانشگاه‌ها این درس در ترم اول ارائه می‌شود. همچنین در بیشتر برنامه‌ها، هم‌تراز با کارگاه طرح ۱، سه درس بوم‌شناسی، گیاه‌شناسی و بیان تصویری به‌عنوان مکمل کارگاه طراحی در ترم اول ارائه می‌شوند. مقایسه جدول (۲) و (۳) حاکی از آن است که تعریف مقیاس پروژه طراحی منظر در دانشگاه‌های کشور مشابه سایر دانشگاه‌های دنیاست، اما محتوای آموزشی درس طرح ۱ بسیار کلی و معطوف به نظر شخصی مدرس است. از طرفی آشنایی با حوزه‌های تأثیرگذار دانش بر طراحی، در بیشتر موارد از طریق تجربه عملی طراحی به‌دست می‌آید. کارگاه طراحی بدان سبب که برآیند آموخته‌های دانشجوی را در یک تجربه واحد و در قالب یک پروژه مشخص بازمی‌نماید، اهمیت بسزایی در یادگیری دانش‌های مبنا و مفاهیم پایه دارد. بخشی از محتوای برنامه آموزشی کارگاه طراحی باید به تقویت بستر نظری اختصاص یابد و زمینه آموزش مفاهیم پایه، ترکیب دانش علمی و تجربه‌های شخصی و کاربرد آن‌ها در فرایند طراحی را امکان‌پذیر سازد. به عبارتی طراحی باید فرایند تبدیل دانش‌ها (ر.ک: تصویر ۱) به ارزش باشد. برنامه درسی ملاک عمل در کارگاه طراحی در حال حاضر فاقد چنین رویکردی است. در جدول (۵) حوزه‌های یادگیری دانش و مفاد هر یک از آن‌ها در سطوح مختلف کارگاه طراحی خاطر نشان شده است.

مسئله طراحی در کارگاه طراحی منظر ۱ با استناد به محتوای جدول‌های ۲ و ۳، باید در قالب پروژه‌های کوچک مقیاس و به‌منظور طراحی عرصه‌های باز و سبز در محیط‌های بیرون یا درون‌شهری تعریف شود. به همین دلیل رویکرد آموزشی آن با استناد به جدول ۱، باید سیاست‌گذار و طرح‌ریز باشد تا مهارت‌های تحلیلی و خلاقانه نوآموزان را در سطح مقدماتی افزایش دهد (ر.ک: جدول ۵). تعریف پروژه‌هایی که از پیچیدگی تصمیم‌گیری در محیط‌هایی با دلالت‌های فرهنگی و تاریخی برخوردارند و نیازمند اتخاذ رویکردهای تعاملی یا حفاظت‌گرا هستند، باید به ترم‌های آخر دوره آموزشی مוקول گردد. در حال حاضر، مرزبندی این‌چنین میان محتوای کارگاه‌ها و موضوع پروژه‌های طراحی در ترم‌های مختلف در برنامه آموزشی مصوب معماری منظر مشاهده نمی‌شود و این مهم را باید یکی از آسیب‌های موجود در برنامه دانست. در جدول ۵، محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ با استناد به سطوح آموزش، شیوه تعریف مسئله طراحی و مطالب ذکرشده در جدول‌های پیشین (استناد به جدول‌های ۱، ۲، ۳ و ۴) تدوین شده است.

در بخش دوم پیمایش، تفسیر پاسخ‌های حاصل از مصاحبه با اساتید مدرس طراحی منظر دلالت بر دو دیدگاه آموزشی متفاوت در تعریف محتوای کارگاه طراحی و انتخاب موضوع طرح دارد (ر.ک: جدول ۴). آنچه این پژوهش به‌عنوان آسیب آموزشی در حال حاضر در برنامه کارگاه طراحی منظر ۱ در دانشگاه‌های کشور یافته است، فقدان برنامه تفصیلی با دلالت بر محتوای آموزشی معین می‌باشد. به‌طوری‌که آموزش طرح منظر ۱ معطوف به توان و تجربه فردی مدرس طراحی است و چگونگی یادگیری دانش و مهارت نیز با توجه به اولویت‌های فردی مدرس و توان خلاقه دانشجو تعیین می‌گردد. به‌منظور رفع ابهام و کاستی‌های ناشی از شفاف نبودن برنامه آموزشی کارگاه‌های طراحی منظر در ایران، با تکیه بر مطالب پیشین، می‌توان چارچوبی را برای درک بهتر از محتوای آموزشی طراحی منظر، تبیین کرد (ر.ک: جدول ۵)، به نحوی که زمینه تعامل بهتر مدرس و یادگیرنده را فراهم سازد. در جدول (۵)، آموزش طراحی منظر در دو سطح مقدماتی و پیشرفته تدوین شده و با استناد به دسته‌بندی اشتینیتز (۲۰۰۲)، سطح پیشرفته به دو بخش دانشگاهی و حرفه‌ای - پژوهشی قابل تفکیک است. هریک از سطوح آموزشی نام برده (با استناد به تصویر ۱ و جدول ۱) بر رویکردهای متفاوتی در تعریف مسئله طراحی و تعیین دانش‌ها و مهارت‌های لازم برای طراحی دلالت دارند.

تعریف دقیق محتوا و موضوع پروژه‌های طراحی در هر ترم و تعیین مرز شفاف میان محتوای کارگاه‌های طراحی منظر ۱، ۲ و ۳ به معنی عدم انعطاف‌پذیری برنامه‌ها نیست و فقط به‌منظور پرهیز از تاویل شخصی و برخورد سلیقه‌ای با برنامه‌های درسی توصیه می‌شود. اهداف، راهبردها و رویکردهای آموزش طراحی منظر از سوی نهادهای مرجع در این تخصص در جدول ۱ معرفی شد که با استناد به آن برای هریک از کارگاه‌های طراحی (با توجه به قرارگیری آن‌ها در سطح مقدماتی یا پیشرفته)، می‌توان رویکردهای آموزشی در جدول ۵ را معرفی کرد.

با مقایسه تطبیقی محتوای کارگاه طرح ۱ در دانشگاه‌های مختلف (ر.ک: جدول ۲ و ۳)، می‌توان محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ در سطح مقدماتی را در پنج بند اصلی شامل طراحی پروژه‌های کوچک مقیاس و آموزش نظریه‌های پایه طراحی، شناخت مفاهیم پایه و اصول و روش‌های طراحی، بیان تصویری، یادگیری از مصادیق پروژه‌های حرفه‌ای و یادگیری بین‌رشته‌ای طبقه‌بندی کرد (ر.ک: جدول ۵).

جدول ۵: چارچوب نظری پیشنهادی در تبیین محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر (Steinitz 2002 ASLA / LABOK 2004):

مقدماتی	پیشرفته	سطح آموزش
(سال اول دوره کارشناسی ارشد)	(سال دوم و سوم دوره کارشناسی ارشد) و دوره‌های آموزشی مکمل	سطح آموزش (سال اول دوره کارشناسی ارشد)
دانش مفهومی و دانش‌های زمینه‌ای:	دانش نظام‌مند علمی	حوزه‌های یادگیری دانش
(نظیر بوم‌شناسی منظر، گیاه‌شناسی، روش‌های طراحی، روانشناسی محیط، تاریخ و مبانی نظری)	دانش‌های اصلی: (نظیر روش‌های مطالعه کمی منظر، جزئیات فنی ساخت منظر)	دانش عملی: (نظیر جزئیات فنی ساخت منظر، قوانین، مستندسازی مدارک فنی، مدیریت و اجرا)
مهارت تحلیل و طراحی	مهارت تحلیل و طراحی و ارتباطی	مهارت‌ها و شایستگی‌های لازم برای طراحی
سیاست‌گذار و طرح‌ریز	سیاست‌گذار، طرح‌ریز، تعاملی و حفاظت‌گرا	رویکرد آموزشی (با استناد به جدول ۱)
تجویز مسئله طراحی	انتخاب مسئله طراحی	تعریف برنامه و مسئله
خرد و میانی	میانی	مقیاس پروژه طراحی
عرضه‌های باز و سبز برون شهری	عرضه‌های باز و سبز درون یا برون شهری، با دلالت بر ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی محیط‌های طبیعی و انسان‌ساخت، مناظر شهری، مناظر فرهنگی	موضوع پروژه طراحی (با استناد به آراء اساتید طراحی منظر، جدول ۴)
نظریه‌های پایه طراحی	اصول و روش‌های برنامه‌ریزی و طراحی سایت (مشاهده مکان و منظر)	محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ (با استناد به جدول‌های ۲، ۳ و ۴)
شناخت مفاهیم پایه بوم‌شناسی منظر و سایر دانش‌های زمینه‌ای در طراحی	بیان گرافیکی در طراحی (افزایش سواد بصری و فضایی، مهارت‌های تحلیلی و بازنمایی)	یادگیری از مصادیق پروژه‌های حرفه‌ای و یادگیری بین رشته‌ای (از معماری، طراحی شهری و علوم محیطی)

نتیجه‌گیری

گرچه در نظریه‌های آموزشی، به‌ویژه آموزش طراحی بر انعطاف‌پذیری و شیوه تعاملی میان مدرس و یادگیرنده تأکید می‌شود، اما این مسئله نباید سبب جهت‌گیری‌های کلی در برنامه و پرهیز از شفاف ساختن محتوای آموزشی شود. برنامه آموزشی کارگاه طراحی، به‌ویژه طرح منظر ۱ به سبب آنکه آستانه ورود طراح مبتدی به تخصص معماری منظر است، نیاز به شرح تفصیلی و تعریف رویکردهای آموزشی مشخص دارد. با تکیه بر یافته‌های پژوهش (جدول ۱)، چهار رویکرد اصلی را می‌توان در طراحی منظر بازشناخت که هر یک متأثر از زمینه‌ای خاص شکل گرفته‌اند، بر اهداف و راهبردهای مشخصی دلالت دارند و مستلزم یادگیری دانش‌ها و مهارت‌های ویژه‌ای می‌باشند. چهار رویکرد

حفاظت‌گرا، تعاملی، سیاست‌گذار و طرح‌ریز در طراحی منظر، به‌طور مشخص جهت‌گیری نسبت به شرایط بستر پروژه را در فرایند طراحی تعریف می‌کنند. در پروژه‌های واقعی ممکن است همه جهت‌گیری‌های فوق در شرایط زمانی و مکانی مختلف به‌کار آیند، اما در پروژه‌های آموزشی در برنامه‌های دانشگاهی، تأکید بر یادگیری یک یا دو رویکرد خاص در طراحی است. محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ (ر.ک: جدول ۵) باید سبب آشنایی طراحان مبتدی با دانش‌های زمینه‌ای تأثیرگذار بر طراحی نظیر (بوم‌شناسی منظر، گیاه‌شناسی، روانشناسی محیط و...) شود و زمینه یادگیری مهارت‌های تحلیل و طراحی را فراهم سازد. موضوع و مقیاس پروژه اصلی در کارگاه طرح ۱ باید فاقد عوامل محدودکنندهٔ خلاقیت دانشجو باشد و پروژه‌ای انتخاب شود که پیچیدگی‌های آن به حداقل برسد. علاوه بر این مقیاس و وسعت پروژه طراحی باید تا حدی باشد که تجربهٔ ادراک در یک مکان قابل لمس را فراهم سازد. بررسی محتوای برنامهٔ درسی کارگاه طراحی منظر ۱ در دانشگاه‌های کشور (جدول ۳) در مقایسه با برنامه همان درس در دانشگاه‌های مطرح دنیا (جدول ۲)، حاکی از کمبود درس‌ها و کارگاه‌های مکمل طرح ۱ در برنامه‌های سه دانشگاه مورد بررسی در داخل کشور است. کلی‌گویی در محتوای برنامهٔ آموزشی، عدم تعریف دانش‌های تأثیرگذار بر طراحی و فقدان راهبردهای مناسب برای کاربرد آن‌ها در فرایند طراحی، از مشکلات آشکار در برنامه کارگاه طراحی منظر ۱ است. همچنین پیمایش و نظرسنجی دربارهٔ محتوای آموزشی کارگاه طراحی منظر ۱ نشان داد که آموزش این درس در دانشگاه‌های کشور بیشتر مبتنی بر یادگیری ارزش‌های زیبایی‌شناختی (ر.ک: جدول ۴) و در عین حال معطوف به توان و تجربهٔ فردی مدرس طراحی است. این مسئله آموزش طراحی منظر را با آسیب‌های مختلفی مواجه می‌سازد که عدم پژوهش‌محوری در برنامهٔ آموزشی یکی از آن‌هاست. برای رفع این مشکل، باید محتوای آموزش طراحی؛ برای مثال سطح انتظارات، زمینه‌های یادگیری، دانش‌ها و مهارت‌های لازم در هریک از سطوح آموزشی (مطابق جدول ۵) تعریف شود. به‌طور مشابه پیمایش ذکر شده در این پژوهش را می‌توان برای کارگاه‌های سطح ۲ و سطح ۳ طراحی منظر نیز به‌کار برد تا دامنهٔ فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی تخصص معماری منظر در کشور وسعت یابد.

تشکر و قدردانی

سپاسگزار از همهٔ اساتید و مدرسان گرامی که در انجام مصاحبه‌ها قبول زحمت فرموده و همکاری نمودند. از دانشگاه تهران، دانشکده هنرهای زیبا آقایان دکتر سید امیر منصوری، دکتر حشمت‌ا... متدین؛ دانشکده محیط‌زیست دکتر محمدرضا مثنوی، خانم دکتر بهناز امین‌زاده؛ از دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر و معماری آقایان دکتر مجتبی انصاری، دکتر کیانوش سوزنچی؛ از دانشگاه علم و صنعت آقای دکتر محسن فیضی و از دانشگاه شهید بهشتی، آقایان مهندس مهدی شیبانی و مهندس محسن خراسانی‌زاده.

پی‌نوشت‌ها

1. Landscape Architecture
2. Natural ecosystems
۳. در این مقاله مقصود از معماری منظر، فعالیت‌های مرتبط با سازماندهی بستر (طبیعی و مصنوعی)، محوطه‌سازی و زمین‌آرایی در عرصه فضاهای باز و محیط طبیعی و نیز جلوه‌های بوم‌شناسی، پایداری محیطی و آمایش سرزمین است (تقوایی ۱۳۹۰، ۱۰۲).
۴. جان لنگ مهم‌ترین تخصص‌های طراحی محیط را شامل معماری، معماری منظر و طراحی شهری می‌داند (لنگ ۱۹۸۷).
5. Deming, E
6. Swaffield, S
۷. دمینگ و سوافیلد (۲۰۱۱)، به نقل از سایر پژوهشگران (Snodgrass 1987; Clarke 1968) تخصص را چنین تعریف می‌کنند: همانند علم، واژه تخصص دلالت بر روش‌های مطالعه نظام‌مند و مبتنی بر اصول و چارچوب‌های تعریف شده دارد. تخصص را باید روشی معین و تعریف شده در یادگیری، دانستن و انجام مهارتی خاص دانست.

8. Tacit knowledge
9. Conceptual knowledge
10. Systematic knowledge
11. Operational knowledge
12. Implicit

۱۳. برنامه‌درسی گروه معماری منظر دانشگاه بین‌المللی امام خمینی(ره)، مطابق برنامه گروه معماری منظر دانشگاه تهران تدوین شده است و به دلیل شباهت‌های بسیار، به برنامه دانشگاه تهران استناد می‌گردد.

14. Bloom
15. Cognitive
16. Affective
17. Psychomotor

۱۸. حوزه شناختی با شناخت و اندیشه انسان سروکار دارد و شامل فهمیدن دانش، به کاربردن، تحلیل و ترکیب و ارزشیابی است. حوزه عاطفی به علاقه، انگیزش و نگرش و ارزش‌گذاری انسان مربوط است و حوزه روانی- حرکتی شامل تمامی اهداف یادگیری وابسته به اعمال و مهارت‌های بدنی است (همان‌جا).

۱۹. مبتدی آموخت: یکی اینکه باید به قدر کفایت آگاهی و دانایی خود را درباره دانش‌های زمینه‌ای نظیر روان‌شناسی، علوم محیطی و بوم‌شناسی منظر افزایش دهند و دیگر اینکه توانایی آن‌ها در خلق ایده‌هایی برای حفاظت از طبیعت به شیوه‌ای پایدار ارتقا یابد (Marusic 2002, 102).

20. Steinitz

۲۱. یادگیری برخورد صحیح با مسئله طراحی از مهم‌ترین گام‌های آموزش طراحی است. هنگامی که شخص با موقعیت یا تکلیفی روبه‌رو می‌شود که نمی‌تواند از طریق کاربرد اطلاعات و مهارت‌هایی که در آن لحظه در اختیار دارد به آن موقعیت یا تکلیف به سرعت پاسخ دهد، گفته می‌شود که او با مسئله‌ای روبه‌رو است (دانشگر مقدم ۱۳۸۸، ۶۱ به نقل از سیف ۱۳۷۰، ۵۱۵). بنابراین ویژگی اصلی مسئله آن است که با اولین پاسخی که به ذهن می‌رسد، نمی‌توان آن را حل کرد و حل کردن آن مستلزم استفاده از دانش‌ها و اصول آموخته‌شده پیشین در ترکیبی تازه است (همان‌جا).

۲۲. در آموزش و یادگیری مهارت‌ها باید تعادل وجود داشته باشد و عوامل مختلف تأثیرگذار بر طرح با تکیه بر مهارت‌های تحلیل و طراحی اولویت‌بندی شوند. می‌توان به شیوه عملی طراحان کارآزموده استناد کرد که به عوامل و مقولات مؤثر در طرح به طور مجزا توجه نمی‌کنند، بلکه طراحی را براساس الگوی ذهنی که از معماری به مثابه کل یکپارچه معنادار دارند، آغاز می‌کنند (ندیمی ۱۳۷۸، ۹۸).

۲۳. گروهی از صاحب‌نظران بر تفکر تعاملی در آموزش طراحی تأکید دارند، به نحوی که تعامل میان مدرس و دانشجو زمینه شکوفایی استعدادها را نهفته می‌سازد. علاوه بر این برقراری تعادل میان شیوه‌های تحلیلی و خلاقانه حل مسائل طراحی، به واسطه تفکر تعاملی و توجه هم‌زمان به کلیه عوامل تأثیرگذار و تأثیرپذیر طراحی معماری امکان‌پذیر می‌گردد. در این روش تأکید بر ذوق فردی است و هیچ‌گونه تقدم و تأخیری در انجام مراحل طراحی وجود ندارد. در عین حال پژوهش‌های روشمند به هنگام طراحی و بازنگری نقادانه فرایند طراحی، سبب تقویت تفکر خلاق می‌شود (محمودی ۱۳۸۱، ۷۸).

24. Conservative
25. Defensive
26. Offensive
27. Opportunistic
28. International federation of landscape architecture
29. American society of landscape architecture
30. Council of Educators in Landscape Architecture
31. Landscape architecture body of knowledge
32. Association of professional landscape designers

33. Landscape Architecture Accreditation Board
34. Design Intelligence
35. Canadian Society of Landscape Architects Accreditation Council
36. Australian institute of landscape architects
37. The European Council of Landscape Architecture Schools

۳۸. بسیاری از صاحب‌نظران معماری منظر معتقدند که رابطه‌ی تعاملی انسان و محیط، سه دسته ارزش‌ها را پیش روی برنامه‌ریزان و طراحان منظر قرار می‌دهد. یان تامپسون (2002 Ian Thompson)، از صاحب‌نظران طراحی منظر، سه دسته ارزش‌های بوم‌شناسی، اجتماعی و فرهنگی و زیبایی‌شناسی را تاثیرگذار بر طراحی می‌داند. تامپسون درک زیبایی‌شناختی را به حس خوشایندی (Delight) یا لذت بصری تعبیر می‌کند.

۳۹. برای بررسی برنامه‌آموزشی کارگاه طراحی محیط و منظر ۱، به گزارش بازنگری برنامه‌دستی، مشخصات کلی برنامه و سرفصل درس‌های دوره کارشناسی ارشد، رشته معماری منظر در سه دانشگاه شهید بهشتی، تهران و تربیت مدرس در سال ۱۳۹۱ رجوع شد. برآیند مجموع این گزارش‌ها در یک جلد، در ۲۶ آذرماه ۱۳۹۱ به تصویب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری رسیده است (ر.ک: شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی، بازنگری برنامه‌دستی رشته مهندسی معماری منظر، ص ۲۴ و ۲۵)

منابع

- تقوایی، سیدحسن. ۱۳۹۰. تطبیق محتوایی دو واژه منظر و لندسکیپ، نشریه علمی و پژوهشی صفا، سال بیست‌ویکم، شماره ۵۴، ص ۱۰۴-۸۵، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، پاییز ۱۳۹۰.
- دانشگر مقدم، گلرخ. ۱۳۸۸. فهم مسئله طراحی در آموزش معماری، بررسی مولفه‌های موثر بر فهم کافی از مسئله طراحی به عنوان آغازگاهی برای طراحان مبتدی، نشریه علمی و پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۳۷، ص ۶۸-۵۹، انتشارات دانشگاه تهران، بهار ۱۳۸۸.
- شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی. ۱۳۷۶. مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس دوره کارشناسی ارشد معماری منظر، مصوب ۷/۱۰/۱۳۷۶، ص ۲.
- شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. ۱۳۹۱. بازنگری برنامه‌دستی رشته مهندسی معماری منظر در مقطع کارشناسی ارشد، مصوب ۲۶/۹/۱۳۹۱، ص ۲۴ و ۲۵.
- فیضی، محسن و حمیدرضا. ۱۳۸۶. بررسی رویکرد و ارزش‌ها در محتوی دروس معماری منظر، نشریه بین‌المللی علوم مهندسی دانشگاه علم و صنعت ایران، ویژه‌نامه معماری و شهرسازی، شماره ۵، جلد ۱۸، زمستان ۸۶، ص ۷۵ تا ۸۰.
- لنگ، جان. ۱۹۸۷. آفرینش نظریه معماری، نقش علوم رفتاری در طراحی محیطی، ترجمه علیرضا عینی‌فر. ۱۳۸۱. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گلکار، کوروش. ۱۳۸۲. آموزش طراحی شهری، دانش و مهارت‌های اساسی، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۱۵ و ۱۶، ص ۴۱-۲۶.
- محمودی، سید امیر سعید. ۱۳۸۱. چالش‌های آموزش طراحی معماری در ایران، بررسی دیدگاه اساتید و دانشجویان، نشریه علمی و پژوهشی هنرهای زیبا، دوره ۱۲، شماره ۱۲، ص ۷۰-۷۹، انتشارات دانشگاه تهران، زمستان ۱۳۸۱.
- مسعودی‌نژاد، سپیده. ۱۳۹۰. مدلی برای ارزیابی کارگاه طرح معماری ۱، نشریه علمی و پژوهشی صفا، شماره ۵۴، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، سال بیست‌ویکم، پاییز ۱۳۹۰.
- ندیمی، حمید. ۱۳۷۸. جستاری در فرایند طراحی، نشریه علمی و پژوهشی صفا، شماره ۲۹، ص ۹۵-۱۰۳، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، پاییز و زمستان ۱۳۷۸.
- American Society of Landscape Architecture (ASLA). 2004. Landscape Architecture Body of Knowledge (LABOK) Study, p1-178, accessible from: <http://www.asla.org/accreditationlaab.aspx>, access date: 8.23.2014
- Ahern, J. 1999. Spatial concepts, planning strategies and future scenarios: a framework method for integrating landscape ecology and landscape planning, in (ed), landscape ecological analysis: issues and applications, G, Klopatek and R, Gardner, Springer, Verlag, New York, p 175-201

- Bischoff, A, (Ed). 2004. Guide to international opportunities in landscape architecture education and internships, based on survey result performed by International Federation of Landscape Architecture (IFLA), Department of landscape architecture & regional planning, university of Massachusetts, Amherst, p1-443, accessible from http://people.umass.edu/abischof/iflaguide_2004.pdf. Access date: 9/15/2014
- Corner, J. 1999. Recovering Landscape, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Deming, M, E and Swaffield, S. 2011. Landscape Architecture Research, Inquiry, Strategy, Design, John Wiley & sons, Inc, Haboken, New Jersey
- Gazvoda, Davorin. 2002. Characteristics of modern landscape architecture and its education, landscape and urban planning, 60, p117-133
- Polanyi, Michael .1966. the Tacit Dimension, Routledge & Kegan Paul, London
- Marusic, I. 2002. some observations regarding the education of landscape architects for the 21st century, landscape and urban planning 60, p: 95-103
- Meyer, E. 1991. Landscape architectural design as critical practice. Landscape journal 10 (1): 156-59.
- Milburn, L and Robert D. Brown. 2003. The Relationship between Research and Design in Landscape Architecture, landscape and urban planning 64, pp.47-66
- Motloch, J. 2001. Introduction to Landscape Design, (second edition), John Wiley & Sons Inc. Austin, Texas.pp.305-334
- Steinitz, Carl. 2002. On Teaching Ecological Principles to Designers, in (ed) Ecology and design: frameworks for learning, Johnson, Bart r, and Kristina, hill, island press, Washington, DC, USA, pp. 231-244
- Steenbergen, C. 2008. Composing landscape: Analysis, typology and experiments for design. Basel, Birkhauser Verlag
- Swaffield, S. 2002. Theory in Landscape Architecture, a reader book, University of Pennsylvania press, Philadelphia.pp1-31,171-206
- Thompson. I. H. 2002. Ecology, Community and Delight: Sources of Values in Landscape Architecture, London: E & F SPON
- URL1= <http://www.asla.org/accreditationlaab.aspx>
- URL2= <http://www.di.net/articles/big-shifts-in-design-school-rankings-for-2013/>
- URL3= <http://asla.dev.1over0.com/ContentDetail.aspx?id=21636>
- URL4= <http://www.eclas.org/eclas-conferences.php>
- URL5= <http://www.le-notre.org>
- URL6= <http://www.apld.com/>